

**RADOMIR
KONSTANTINVIĆ**

**FILOSOFIJA
PALANKE**

■ Laguna ■

Copyright © 1969, Radomir Konstantinović
Copyright © ovog izdanja 2024, LAGUNA

Izdavačka kuća Laguna poštovala je želju i sugestije naslednice
prava na objavljivanje dela u pogledu pravopisa.

**FILOSOFIJA
PALANKE**

SADRŽAJ

UMESTO UVODA: STIL, NAJVIŠE NAČELO PALANKE . . .	11
IDEAL ČISTOG SIROMAŠTVA.	16
DUH PALANKE KAO DUH PLEMENA U AGONIJI.	20
PALANKA, POZORIŠTE NORMATIVNOSTI	24
ODSUSTVO TRAGEDIJE: SENTIMENTALIZAM	
I SARKAZAM	29
PAMFLETIZAM PROTIV TRAGEDIJE	36
SREĆA OD NESREĆE KAO PRA-UZROK DETERMINIZMA .	43
ATEIZAM KAO NAČELO JAVNOSTI	48
SMRT I FILOSOFIJA PALANKE	52
INDIVIDUALIZAM KAO FUNKCIJA DUHA PALANKE	62
TRAJNI INFANTILIZAM DUHA PALANKE	68
1. <i>Genijalno ludilo</i>	68
2. <i>Smak sveta</i>	73
3. <i>Infantilno-romantička mitologija sjajne propasti</i> . .	78
4. <i>Psihologija, pozorište za „mlađe“</i>	82
REALIZAM KAO PLEMENSKO ŽRTVOVANJE	
OBOGOVLJENOJ STVARNOSTI	91

BANALNOST – PRVO NAČELO NIŠTAVILA	96
SENZACIONALIZAM – DRUGO NAČELO NIŠTAVILA . . .	100
NIHILIZAM TAMNOG VILAJETA.	104
NIHILIZAM FILOSOFIJE PALANKE I JEZIK	117
1. <i>Nihilizam „totalnog“ sveta</i>	118
2. <i>Nihilizam statusa quo.</i>	119
3. <i>Realistički nihilizam.</i>	122
4. <i>Aristokratski nihilizam</i>	131
5. <i>Erotski nihilizam</i>	134
RAZOČARANJE U ŽIVOTINJU	139
JESENJI NOKTURNO I „SVETSKA PAKOST“	
DUHA PALANKE	144
EGZISTENCIJA KAO BESMISLEN RAD	153
LENJOST KAO RAD ZATVORENOG SVETA PALANKE . . .	159
NAIVNOST NE-NAIVNOG DUHA PALANKE	167
TRADICIONALIZAM KAO RĐAVA SAVEST	
NEMITOTVORNE SVESTI	173
POLITIČKI VAŠAR U REŽIJI DOSADE	183
UMESTO ZAKLJUČKA: NEMA KRAJA KRAJU	190

BELEŠKE

I) <i>Ideal organske kulture.</i>	199
II) <i>Ćiril filosof</i>	206
III) <i>Les charmes de l'horreur i duh palanke</i>	225
IV) <i>Od boga ka rodu.</i>	237
V) <i>Entropija zemlje kao entropija konačnog odgovora</i> .	254
VI) <i>Egzistencija kao „zvezdana gluma“</i>	270

VII) <i>Iskustvo pesnika Nastasijevića</i>	280
VIII) <i>Iskrenost u službi mržnje na genija</i>	296
IX) <i>Biološki iracionalizam – budućnost kulta forme</i> . . .	305
X) <i>„Mrtva draga“ duha palanke i pornografija.</i>	322
XI) <i>Pesnik Vladislav Petković Dis</i>	336
XII) <i>Duh-narod protiv duha</i>	351
XIII) <i>Srpski nacizam.</i>	369
ZLO KAO ODBIJANJE ZLA PROTIVREČJA	370
POETIKA SRPSKOG NACIZMA	378
SRPSKI NACIZAM I JEZIK	386
1. <i>Totalitarizam i reforma jezika</i>	386
2. <i>Stav srpskog nacizma prema jeziku</i>	390
O autoru	401

UMESTO UVODA: STIL, NAJVIŠE NAČELO PALANKE

Iskustvo nam je palanačko.

Ponekad, opasno je (i kažnjivo) reći to na uho palanačkoj oholosti; ponekada, međutim, ova reč ide do pojma sudbinskog: palanka je, kaže se, naša sudbina, naš zao udes. Nema, niti može da bude promene. Istorija nas je zaboravila, kao u nekakvoj velikoj rasejanosti. Između sela i grada, ovako zaboravljen, svet palanke nije ni selo ni grad. Duh njegov, međutim, jeste duh između plemenskog, kao idealno-jedinstvenog, i svetskog duha, kao idealno-otvorenog. Kada ovaj duh ovako govori o svojoj zloj sudbini, on govori o svojoj izuzetosti iz istorije. Ali i kada je oglašava za prokletstvo, on *hoće* tu izuzetost. Osnovna pretpostavka duha palanke negde je u tome: da je to duh koji, zaboravljen od istorije, pokušava sada ovaj udes da preobrazi u svoju privilegiju, time što će i sam (onako kao što se klin klinom vadi) da zaboravi istoriju, ovim zaboravom da se ovekoveči u samom sebi, zaveren trajanju, s onu stranu vremena. Vreme je s druge strane brda, tamo gde počinje svetski haos, ili haos apsolutno-otvorenog sveta.

Ma šta moglo da se vidi u ovom nagonu za zatvaranjem, za izuzimanjem iz vremena (kada se, u „večnosti“, živi zajedno

sa mrtvima, i kada nema mrtvih, kada je svet kao u nekakvom večnom Danu večno-praroditeljskog sveta) izvesno je da ovaj svet apsolutne otvorenosti postoji samo u duhu palanke, u njegovom strahu od sveta, da je taj svet jedan nedvosmisleno *palanački* svet. Nema sveta izvan duha palanke. Samo on, koji ispoveda religiju zatvorenosti, religiju u kojoj je vrhovni bog ovaj bog jedinstva, a njegova antitetička, demonska sila, zlo apsolutne otvorenosti, samo on poznaje ovaj apsolutno-otvoreni svet; ali ne znači li to da, ako je svet *palanački*, isto tako nije i palanka – *svetska*? Gde je svet idealno-zatvorenog ako ne samo u duhu koji se protivi otvaranju, na iskonski svoj način, i koji pokušava da ovo svoje protivljenje po-stvari, da ga nađe u jednom njemu savršeno saobraznom svetu? Svet palanke postoji samo u duhu; sam duh palanke je jedna apsolutna palanka, za kojom zaostaje svaka stvarnost palanke. On nema svog sveta, u koji bi mogao savršeno da se materijalizuje, koji bi bio njegovo idealno oličenje. Ma koliko pokušavao da prikaže svet palanke, u kome je rođen, kao svoj svet, i ma koliko taj svet njemu bio najbliži, on je jedan *lutajući* duh, jedan nemogući duh: nema zemlje u kojoj on nije moguć, jer je on svuda podjednako nemoguć, u ovom svom zahtevu za idealno zatvorenim, koje bi bilo vanvremeno i, samim tim, ništavilo večnosti.

Ali upravo zato što nema svog sveta, on i jeste duh: tamo gde prestaje mogućnost sveta počinje mogućnost ovoga duha. Pretvoren svojom nemogućnošću u ovu stalnu mogućnost duha, on se javlja kao rodonačelni duh svake težnje ka zatvaranju u *svoj* svet, kao svake težnje da se svet preobrazi u svet palanke. Svet je, u njegovom doživljaju, s neke druge strane brda, a ne u njegovom svetu, kao svetu palanke koji je, u tom smislu, ne-svet. Sve što karakteriše ne-svet (do samog ništavila, do samog ne-bića) odlikuje i palanku, u doživljaju ovoga duha. Mogući stav palančanina je stav odobravanja ili pobune, stav svesnog konzervatizma, koji se zasniva na kritici „sveta“, na osećanju sopstvene prvorodnosti (svet je bio kao što sam ja sada, ja sam

dakle prošlost sveta, njegova živa istorija; ja sam tamo gde je nekada bio svet, ja sam ostao, svet se otpadio od prvašnje svoje sudbine, on se odrodio; svet je, dakle, odrod a ne ja), ili stav očajanja koje sanja uključenje u svet, negacijom palanke. Duh palanački u oba vida se javlja i u oba vida trijumfuje. On, u svakom slučaju, mora da se shvati kao jedan *delatan duh*. Čak i u prvome slučaju, ako je konzervativni stav nesumnjiv, ovaj duh je delatan: on je samo pasivno delatan, on palanački pokušava da akciji suprotstavi pasivnost, u tome smislu što ono što jeste pokušava da suprotstavi onome što nastaje. Ono što palanački jeste, samim tim što je početak koji se nije odvojio od sebe, koji nije evoluirao, ne dozvoljava aktivnost, da njome ne bi bio izneveren, preobražen. Ne sme da bude preobražaja, dakle ne sme da bude rada, potrebna je pasivnost, prepuštanje onome što jeste. Ali ovo prepuštanje je takođe svojevrсна delatnost, jedna negativna delatnost. Pasivnost je takođe izbor volje, a njen jezik (neradom, nepreduzumljivošću) takođe je jezik voljnog opredeljenja. Najčešće, ovo se gubi iz vida zato što palančanin, rođen u jednom *zatvorenom* svetu, ne pristaje da vidi sebe kao subjekt toga sveta već kao njegov objekt. Otkuda to?

Ako bi palančanin priznao sebe kao subjekt, palanka bi time bila ugrožena kao volja: tamo gde sam ja subjekt, svet ne može da bude subjekt. Palančanin, međutim, verniji je palanci nego samom sebi, bar po osnovnom svom opredeljenju. On nije pojedinac na personalnom putu; on je *summum* jednoga iskustva, jedan stav i jedan stil. Ono što on čuva, kad čuva palanku, to je taj stav i stil. Palanaštvo je nagonski-odbrambeno negovanje palanačkog stila kao opšteg stila. Palančanin ima izvanredno jako osećanje stila, jer ima izvanredno jako osećanje kolektiviteta, zamrznutog (ili oličenog) u tom stilu. Veliki „svet“ je svet koji, množinom mogućnosti (stilova), razara ovu jedinstvenost stila, ovu njegovu jedno-obraznost. Palanački duh je duh jedno-obraznosti, pre svega, duh gotovog rešenja, obrasca, veoma određene forme. Kada palanački pojedinac

čuva palanku, kao vrhovnu volju, kao svoje nad-ja, on čuva pre svega ovaj stil jedno-obraznosti, i, zbog toga, kada se on boji sveta, *izlaska* u svet, on se boji ovog izlaska u svet bez stila. Najčešća optužba, koja se baca palančaninu u lice: da je čovek bez stila, savršeno je nespojiva sa duhom palanke koji je duh kolektivne volje, jedno-obraznosti kojom se ta volja izražava, pa sledstveno tome i sam duh stila.⁽¹⁾

Ova služba stilu ide do njegovog obogotvorenja. Stil je sve, čovek je mnogo manje. U svetu palanke, važnije je dobro se držati ustaljenog običaja nego biti ličnost. Sve što je pretežno lično, individualno (ma u kom pravcu), nepoželjno je pre svega zato što je obećanje „sveta“, kao čiste negacije palanke, dakle obećanje stilske polivalencije, a ova polivalencija je, za palanački duh, čisto otelotvorenje kakofonije, muzika samog pakla.

Ova služba stilu je, u svojoj osnovi, služba sigurnosti. Odraknut od sopstvene volje, *stilizovan* po obrascu kolektivne volje, palančanin je *sklonjen* u sigurnost opštega. On ima utisak produženog detinjstva, ili utisak produženog života pod okriljem porodice. *Infantilizam* je korelativan palanačkom duhu. Ne može se biti u palanačkom duhu a ne biti u infantilizmu: palanački duh, kao duh nad-ja, kao duh kolektivne volje koja nas je uzela pod svoje, koja nas štiti od svega, a pre svega od nas samih, od svih izazova i iskušenja koja se zovu *Ja* (lična odgovornost i lična preduzetnost), nužno je duh koji posvećuje u infantilizam. On zahteva, *iznuđuje* taj infantilizam, kao zaštitnički, kao duh koji je nadstavljen svemu individualnom. Jedno-obraznost stila znači, nesumnjivo, i izvesno protiv-vremensko opredeljenje. Ako je jedno-obrazni stil moguć, kao delo svih, on nije moguć samo u prostoru. On podrazumeva i svoju važnost, kao svoje rasprostiranje, u vremenu. Stil *ne priznaje mrtve*. On je nad-smrtan, jer je nad-graničan. Kao što mora da važi *svuda* (kao što mora svuda da prodre), on mora da važi i *uvek*. Duh tradicionalizma jedan je od osnovnih izražaja palanačkog duha; biti u duhu palanke, znači biti u njenoj volji,

konkretno-stilski oličenoj, ali tako što će se, ovim stilom, ponoviti jučerašnjica palanke. Jako osećanje istorije, izvestan duh istoričnosti, koji se često uočavaju, kao jedna od bitnih odlika palanačkog duha, u suštini su delo van-istorijskog a ne samo ne-istorijskog (ili samo protiv-istorijskog) duha. *Radoznalost za ono što je bilo* ovde se javlja pod maskom istorije, ili istoričnosti; u stvari, u njoj nije teško prepoznati protiv-istoričnost palanke, zasnovanu ovde na dva činioca: 1) na radoznalosti, kojom palanka izražava svoju želju za jedno-obraznošću, za prodiranjem svuda, za apsorbovanjem svega, i to uništenjem onoga što bi njoj bilo nepoznato, što bi ostalo „tajna“ za nju, van domašaja njenog oka, sluha i mogućnosti delanja, kao mogućnosti „odgovora“ na sadržinu dogođenog, i 2) ovde nije teško otkriti ovu protiv-istoričnost i u palanačkoj težnji za vremenskim dejstvom vrhunskog, praksom obogotvorenog stila. Treba svuda prodreti pogledom da bi se moglo sve „povezati“ protiv-dejstvom palanačkog duha, njegovim tumačenjem, koje je uvek tumačenje stila. Palanka ne voli nepoznato, u načelu; to je jedna od osnovnih njenih oznaka, kojom se odlikuju njena istorija, njena kultura, njen mentalni svet. Ali ona ga odbija ne samo u svojoj aktualnosti, ona ga odbija i u vremenu. Ne voli ga u prošlosti, kao što ga ne voli u budućnosti. Zaverena trajanju, time što prihvata (što želi da učini to izborom svoje volje) sudbinu palanke, one koju je svet „napustio“, ostavio, ona trajanje traži svuda, pa neizbežno i u svom stilu. Ona mora sebe stilski da ujednači u vremenu kao i u prostoru, u prošlosti i sadašnjosti kao i u budućnosti. Konzervativan duh palanke, kao ovaj duh osuđen na trajanje, i koji ovu osudu želi da proglasi za svoju *volju*, koji ovu determinaciju istorije pokušava da oglasi za stvar svog sopstvenog izbora, u mračnom pokušaju koji ne znači samo izmirenje sa sudbinom već i njeno obogotvorenje, dakle ne samo na ravni koja bi osvetlela tu sudbinu kao snošljivu već bi joj dala značenje jedino moguće sudbine; taj konzervativni duh, upravo ovim

svojim trajanjem kome je prevashodno veran, jeste *duh koji se protivni vremenu*, koji „sačekuje“ budućnost svojom vernošću postojećem, ali koji takođe sačekuje prošlost svojom vernošću postojećem koje želi, neuporedivom upornošću, uvek da otkrije u prošlosti. Prošlost nije ono što *nije* sadašnjost, neka pre-sadašnjost, ili neka ne-sadašnjost. Prošlost je u najmanju ruku predviđanje sadašnjeg, ali je mnogo više potvrđivanje njeno. Palančanin ide po zadovoljenje svoje potrebe svuda, u svoje susedstvo, ali i u vreme; on hoće prošlost kao *svoju* potvrdu, i zbog toga je neće. On je anti-istoričan, na liniji svoga osećanja svestremenosti sopstvenog stila, na liniji naloga da, zatvoren u jedan zatvoren svet, prihvati ovu zatvorenost kao stvar svoje prednosti i, ponovimo to, svoga sopstvenog izbora, a ne kao stvar tuđe osude. On nije kažnjen, iako to jeste, ovom osudom da živi u zatvorenom svetu koji se *zaustavio* (i koji može biti zatvoren samo onoliko koliko je zaustavljen), i koji kao da se našao izvan vremena. Kažnjeni su drugi, koji su napustili taj svet i koji, zbog toga, u paklu stilskog višeglasja, u „haosu“ koji je nastao na ruševini jedno-obraznosti palanačkog svestlasnog stila, doživljavaju najstrašnije užase koje uopšte može da doživi jedan „bludni sin“.

IDEAL ČISTOG SIROMAŠTVA

Oni su prljavi, palančanin je čist. Njegov život, sveden stilski, sa unapred datim odgovorima na davno postavljena pitanja (on će ta pitanja da ponavlja, pretvarajući ih, na taj način, u kao-pitanja), jeste jedan *nevin život*, čist onako kako je nužno „čist“ samo produženi infantilizam duha „sklonjenog“ zauvek pod okrilje starijih, duha koji je još duh sina koji je ostao *veran* i koji, po nasleđenim pravilima, *obavlja* svoj život. Život je *rutinski* život, siguran onom sigurnošću koju nudi rutina. On je stilizovan na način na koji to može samo rutina, predviđen

ovom rutinom koja je došla do spasonosnih obrazaca. Nema *prljavštine* jer nema stvarne radionice obrasca, one u kojoj bi se obrazac tek stvarao. Svako tvoraštvo je prljavo, zato što je tek traženje čistote (nenađene) i nenađenog obrasca. Kult čistote je kult rutinskog (i rutinizovanog) života. Između čistote i rutine vlada znak moćne kauzalnosti koja, ponekad, ide do same istovetnosti, tako da bismo o rutini smeli govoriti, pre svega, kao o čistoj rutini a o čistoti kao *rutinskoj čistoti*. Kult čistote, u ovoj stilskoj svedenosti, doveden je do prave manije, i to u svemu, u stvarima materijalnog sveta, ali i u sferi ideala moralnih vrednosti. Sve je „staro“ i „starinsko“, i sve se, u pokušaju vernosti onome što je bilo, što jeste i što treba da traje, da *preživi*, neprestano čuva, neguje, obdelava, najčešće u slavu čistog *siromaštva*, kad se ubogost izjednačuje sa čistotom, a sve po liniji ove vernosti nasleđeno-trajnom, jedno-obraznom i kao takvom s onu stranu smrti, propadanja i prljanja smrću. Svaki preobražaj pretpostavlja izvesnu smrt, jer pretpostavlja neko propadanje, pa je u tom smislu nužno *nečist*. Apologija trajnosti je apologija čistote. Nema pobune protiv smrti koja nije pobuna u ime jedne čiste nevinosti. Stil, koji uvek teži jedno-obraznosti time što pokušava da se učini stilom svih, i što traži jedinstvo njegovog subjekta sa čitavim ostalim svetom, jeste ova težnja ka nevinosti: *samo jedno-obraznost je nevinna*. Ona je s onu stranu sukoba različitog i propadanja kroz taj sukob onoga što ne može da preživi. Nema duha koji nam tako dobro otkriva ovu funkciju stila, kao funkciju čistote (idealne nevinosti), kao ovaj duh palanke koji je duh idealno čiste nevinosti. Kad god on progovori u nama, bačenim u svet, on progovara bolnom čežnjom za čistotom. Vratiti se u palanku za nas je, u krizi našeg sveta, nas samih, isto što i vratiti se u izgublenu čistotu.

U projekciji ove čežnje za palankom, duh palanke ukazuje se kao duh anđeoske čistote i *mira* u njoj, i ne oličava se slučajno kao duh *anđela čistog spokojstva*, koji se nikad i nipošto ne bi

mogao nazvati zlatoustim: on je toliko spokojan da ne govori, da nema čak ni nagon govora. Ova njegova ne-govoreća čistota spaljuje duh i čini savest rđavom savešću prljavih. Ona je od materije *prljavosti*, od materije smrti. Čak i mi, umesto da lebdimo u čistoti kao ovaj idealni duh, a ne samo da ga sa čežnjom dozivamo, i mi smo prljavi. I jezik je prljav, ali ne samo zato što nikad ne može „da kaže“, da ponovi ovu nevinost, već što je duboko prožet smrću: govor je neprestano preobražavanje onoga ko govori i onoga *o čemu* se govori. Govor je pokret i proces, sistemom neprestanog prihvatanja i odbacivanja. Stvari se rađaju u govoru zato što u njemu umiru. Govor nikada nije idealno čuvan, onako kako je to rečnik. Jezik nije rečnik, pa nije čak ni moguća željena vernost rečniku. Govor je iskušavanje i izneveravanje rečnika, kao apsolutno-statičkog sveta reči koje jesu reči jer su zaverene trajnosti, ali koje govor prihvata upravo zato što mu je potrebno ono što traje, što se menja, na njegovim putevima koji su putevi preobražavanja kao traženja samoga bića. Čak i pokušaj vernosti rečniku, idealnoj statičnosti trajnog koja kao da u njemu pokušava da se otelotvori, jeste njegovo „izneveravanje“ padom reči u rečenicu, u njen kovitlac. Rečenica preobražava, pa tako i *prlja* reč. Ona je prljanje idealne nevinosti spokojnih reči, otrgnutih iz spokojstva rečnika. Svet palanke, viđen u ovoj svetlosti osnovne svoje težnje koja je težnja ka trajanju, pokušava da se vrati iz rečenice u reč, iz govora u rečnik, u stvari da čuti onako kao što je govor rečnika, izvan rečenice, govor ćutanja. Idealno, on je svet čistog ćutanja, svet voljno prihvaćenog siromaštva na koje poziva ćutanje, na koje poziva ono u odbijanju rečenice koja jedino zna za bogatstvo zato što zna za umiranje, za smrt kao za ovakvu „prljavu“ smrt. Nema saglasja između čistote i bogatstva, jer nema saglasja između čistote i smrti; *tamo gde je bogatstvo, uvek je smrt jer je uvek rasipanje obilja*, njegovo neprestano obnavljanje. Uplašen od obnove, duh palanke *užasnut* je od bogatstva. On će reći, ponekada (u svojim iskušenjima, u

svojim krizama), i reč o svojoj ubogosti. On će čak i da se požali na nju. Ali njegovom jadanju na sopstvenu ubogost ne treba poverovati: on *hoće* tu ubogost, i on *mora da je hoće* onako kako hoće jedno-obraznost, stilski usavršenu rutinu čije savršenstvo isključivo je u njegovoj jednostavnosti, krajnjoj svedenosti na ono najneophodnije, osnovno.

Ako se duh palanke vraća iz rečenice reči, i iz govora pokušava da se vrati rečniku u kome su stvari u dosluhu sa večnošću, zatvorene u trajno-nepromenljivom svom značenju, to je zato što je prinuđen da se vrati osnovno-prvobitnom, tamo gde je sigurnost, po njegovom osećanju, najjača. Ono osnovno, kao pra-osnova stvari, jeste ono bitno-iskustveno. Iskustvo je odbacivanje suvišnog, njegov osnovni metod jeste metod selekcionisanja, od manje potrebnog ka više potrebnom. Sigurnost, kojoj vodi iskustvo u želji da nađe trajna rešenja, ona koja će važiti u budućnosti kao što su važila u prošlosti, i koja će samim svojim važenjem da poreknu tu budućnost otkrivajući je kao već poznatu iskustvu što već ima odgovor za njih; ta sigurnost beskrajno uprošćava. U složenom ima bogatstva, ali nema sigurnosti. Složenost je uvek kriza sigurnosti. Svet palanke javlja se kao idealno prost, jer kao idealno siguran svet, zatvoren u samog sebe, i poznat sebi, on je predviđen unapred, a svaka delatnost u njemu je nužno predviđena, i to u svom provereno-najefikasnijem, najbržem i najekonomičnijem vidu. Ako je ovde ubogost tako moćna, to je nužna ubogost koju rađa ova potreba za sigurnošću. *Red* palanačkog sveta, oličien u stvarima svakodnevnog, čulnog iskustva, i u stvarima moralnim i stvarima duha koji pokušava ovde da opstane, samo je izraz, prožet tugom mrtve svetlosti, ovog osnovnog nagona bolno-gorke volje da se nalog zatvorenoga sveta prihvati kao mogući imperativ egzistencije (kao pomirljiv sa egzistencijom), odnosno da se egzistencija pomiri sa trajnošću. Ruka koja pomno sređuje ovaj sređeni svet, kao u nekakvom neprestanom ratu sa mogućim ne-redom, sa bogatstvom haosa koji vreba

iz „sveta“, jeste uvek ruka palanačkog duha jedno-obraznosti koji ne priznaje vreme i koji, u tom nepriznavanju, s gorkim ponosom prihvata istovremeno i udes siromaštva i udes anahroničnosti, jer u njima ne vidi udes već jemstvo i znak svoje prednosti, jedinstveni način preživljavanja svakog iskušenja, sigurnost u sklonjenosti u rutinski stil i stilizovanu rutinu kao u sklonjenosti pod okrilje nad-ja duha trajanja što očinski sve drži pod sobom i koji se javlja kao zaštitnički duh.

DUH PALANKE KAO DUH PLEMENA U AGONIJI

Duh palanke nam otkriva: da nema nad-ja izvan stila, nekog nad-ja koje ne bi bilo „stilsko“ (a ne samo stilizovano) i da nema stila koji ne bi bio ovo nad-ja. Ma koliko stil izgledao delo individualnosti, on je delo nemirenja individualnosti sa samom sobom, i to pre svega kad je delo silovite individualnosti koja želi svoj stil da oglasi za opšti stil, za stil svih. Nema stila koji bi pristajao da bude samo *jedan* stil, jer nema delimične volje; ma koliko nas naša razumnost ubeđivala da postoji samo jedinstvo stilova, a nikada jedan jedinstveni stil, uvek stil ide protiv ove razumnosti, težeći svom opštem važenju, tako da se i može reći da je stil *nemirenje individualnosti sa sobom samom* (kao ograničenom pojedinačnošću) i njen pokušaj (u tom nemirenju) sopstvenog uopštavanja. Ako, međutim, ovo uopštavanje ne bi značilo i preživljavanje, odnosno ako ne bi bilo u *funkciji* preživljavanja, sâm fenomen poricanja individualnosti stilom, u pravcu ovoga uopštavanja, bio bi nerazumljiv. Između stila i individualnosti nema pomirenja, jer nema pomirenja (čak i nikakve trpeljivosti) između stila i smrti. Ono što se u stilu odbacuje, kad se odbacuje stroga individualnost ovim sistemom uopštavanja u pravcu jednog sve-važjećeg stila koji, dosegnut, uopštava jer je opšti, to je sama smrt za koju se sluti da je, uvek, pojedinačna smrt. Ne umire čovek, već umire

čovjek X. Što smo bliže konkrekciji, spuštajući se od apstrakcije ka njoj, mi smo bliže smrti. Usamljena činjenica je čista smrt jer je čista konkrekcija. Plemenska kultura našla je u ovome prvo i posljednje svoje znanje, pra-znanje svakog znanja. Ona je, zbog toga, kultura stila kao nijedna druga kultura, tražeći od stila upravo ovu njegovu sposobnost uopštavanja preživljavanjem pojedinačnosti (uopštene stilom) i pojedinačne smrti (savladane ovim uopštavanjem). Ona je, otuda, sebe *stilski* najviše, najpotpunije oličila u odnosu sa bitnim trenucima egzistencije, sa trenucima rađanja i smrti, time što ih je do kraja ritualizovala, što je ritualom uopštila duh pojedinačnosti; iskušenjima smrti, koja su iskušenja pojedinačnosti, ona je suprotstavila, kao svojevrzni svoj odgovor, snagu uopštavajućeg stila, njegovu moć uopštavanja. Pred smrću se, ritualom, *stilom*, organizuje pleme u samom sebi, kao jedno stilizovano pleme. Kad tražim stil, kad težim ka njemu, ja to ne činim iz nekakve „kulture“, već iz ove vernosti ka preživljavanju sopstvenim uopštavanjem. Umesto: čovek, to je stil, trebalo bi možda reći: *pleme, to je stil*. Ja sam, u ovom traženju stila, čiji tvorački duh nikada nije duh individualnosti već duh uopštavanja njenoga (jer nema volje za individualnim stilom: individualni stil je *contradictio in adiecto*; stil je upućivanje ka opštosti, on neizbežno podrazumeva momenat opštosti; individualni stil, koji poznaje praksa, jeste protivrečan volji stila, on je delo jedne nemoći, a ne izraz moći koja ga pokreće) – *ja sam uvek pleme*, i uvek plemenski duh tu progovara iz mene, duh koji samo-poništenjem pojedinačnosti, sistemom jedno-obraznosti, pokušava da nadživi smrt.

Ovaj duh plemena, koji bi se u izvesnom smislu, možda, mogao nazvati jednim uvek mogućim jer uvek prisutnim duhom svakog duha, izražen je posebno naglašeno u duhu palanke. Po tom svom plemenskom upućivanju stilu kao preživljavanju uopštavanjem, poništavanjem pojedinačnosti, duh palanke je jedan izrazito plemenski duh. Da i ne znamo za lekciju istorije (i sociologije) koja nam poručuje da je palanka čardak ni na

nebu ni na zemlji, ni selo ni grad, mi bismo njenu genetsku vezu sa *plemenskim selom* osetili već po ovoj njenoj naglašenoj vernosti jedno-obraznom, uopštavajućem stilu kao čistom poricanju svake pojedinačnosti a, time, kao pokušaju poricanja smrti. Ali on je duh palanke a ne duh plemena zato što je njegova *svest* o jedno-obraznosti kao sistemu preživljavanja nesumnjivo prisutna. On ovako *zna* za stil kao za jedinstveno sredstvo nad-življavanja jer ima *svest* o njemu koja, samim tim što postoji, nepobitno potvrđuje postojanje perspektive prema plemenskom duhu, odnosno postojanje odstojanja na kome se on našao (istorijskim radom) prema plemenskom duhu. Plemenski duh je duh obredno-stilski po *nagonu*, a ne po *svesti*, jer pojedinačno on ne poznaje drugačije nego samo nagonski, u strahu pred smrću. Plemenski duh nema *svest* o pojedinačnom pa ni *svest* o suštinskom značenju svog stila i svog stilskog uopštavanja. On nema *svest* o vremenu. Njegova *svest* je ono-vremenska, *svest* koju bi naše iskustvo *svesti* lako moglo nazvati „sveću bez *svesti*“. On ne *zna* za istoriju, samim tim što ne *zna* za pojedinačno-smrtno. On nadživljava istoriju onako kako nadživljava pojedinačnost ili smrt. Duh palanke, međutim, delo je istorijskog zaborava (kao zastoja istorijskog razvoja), ali ipak, i upravo time, on je delo istorije; ma koliko da on, zaboravljen od istorije, želi da *zaboravi istoriju* i da se vrati duhu jedinstvene jedno-obraznosti plemenskog sveta, on je „zaražen“ istorijom: njegova *svest* je istorijska *svest* koja mu onemogućava takav povratak, i zbog toga je to *svest* pobunjena protiv sebe same. To je *svest* pojedinačnosti koja je, na putu ka slobodno-otvorenom svetu svetskog duha, kao duha bezbrojnih mogućnosti, duha stilskog višeglasja, našla „zastoj“, i koja nije prešla iz pojedinačnosti (ili individualizma) u stav tvoračke subjektivnosti, ali je to *svest* koja, upravo zato, teži samoponištenju sebe same kao poništenju sopstvene pojedinačnosti, kao *svest* plemena u agoniji, plemena koje je napustilo sebe i pokušava sebi da se vrati. Ona ima samu sebe protiv sebe. To

nije individualna svest koja, ne mireći se sa svojom individualnošću kao ograničenošću, teži stilskom prodoru u svet, i tako sebe uopštava pa uopštavanjem (idealno) i poništava samo protivrečno: težnjom ka svome apsolutnom važenju; još manje je to plemenska svest koja je bez svesti o sebi, jer je bez istorijske svesti kao svesti vremenskoj i svesti o pojedinačnosti. Stil, koji pokušava da nađe duh palanke, jeste stil koji je konačno dat pre pojedinačne svesti i kome ovaj duh pokušava, uprkos ovoj svesti, da se vrati. U svojoj težnji za zatvorenim svetom, i u ovome sukobu pojedinačne svesti sa sobom samom kao jedinstvenom ispoljavanju duha palanke, ovaj duh odbija u stvari stil jer je unapred dat kao protivrečan svakome uopštavanju, samim tim jer je protivrečan svakoj pojedinačnosti. Pojedinačnost neće doći do stila svojim uopštavanjem, niti će stil biti živo uopštavanje pojedinačnosti: stil će biti *tu*, sa onu stranu svake pojedinačnosti, ali i sa onu stranu svakog procesa. Odbijanje pojedinačnosti je ovde odbijanje stila, upravo u ime krajnje vernosti njemu. Duh palanke gubi stil u ovom apsolutnom obogovljenju stila, jer tu gubi pojedinačnost kojoj se iskonski protivi, duboko već „zaražen“ njome. Život stila, koji pretpostavlja ovo uopštavanje pojedinačnog kao jedan proces, ovde se onemogućava. Duh palanke ovaj proces odbija i sprečava jer je procesu protivan onako kako je protivan svakoj istoriji, i kako je, zbog toga, protivan svakome *pokretu*. Stil za njega nije proces; stil je statičnost, u punoj izmirenosti svega pojedinačnog sa voljom i obrascem stila. Stil je *rezultat koji se hoće pre procesa*, izvan njega, onako kako se ovde hoće *plemenski duh*, a hoće se upravo zato što je duh palanke izvan njega i što njemu pokušava da se vrati. Dok je za plemenski duh, kao za nesvesno-stilski duh, jer duh nagonske jedno-obraznosti koja je data onako kako ovome duhu nije data pojedinačna (vremensko-istorijska) svest, stil sama stvarnost a ritual najviši način njenog upoznavanja i uspostavljanja, za duh palanke stil je *obrazac* koji treba podržati svojim životom, u koji treba

bukvalno *ugraditi* život koji dolazi posle tog obrasca. On je norma a ne stvarnost, i utoliko je više norma i zakon ukoliko je manje stvarnost, ukoliko se više oseća kao konstrukcija kojoj se stvarnost odupire. Normativnost je tim svetija ukoliko je u stvarnosti problematičnija. Sve što je protivrečno njoj odbacuje se s neiscrpnom brutalnošću. Mogućnosti za *pokret* u svetu palanke otuda su ponekad gotovo beznačajne. One su u obrnutoj srazmeri sa ovom voljom duha palanke za normativnošću, koja se traži svuda i u svemu i koja zahteva apsolutni uvid u sve, apsolutnu javnost bez pauze.

PALANKA, POZORIŠTE NORMATIVNOSTI

Tiranija palanke je tiranija uvida u sve, ili tiranija ove apsolutne jasnosti i javnosti svega. Palanka je nespojiva sa mrakom i sa njegovom demonologijom. Ako ima u njoj uvek poneki izuzetak, ovaj izuzetak ponaša se gramatički: kao potvrda pravila i u slavu njegovu, a sam je dostojan samo prezira i podsmeha. Ono po čemu je on izuzetak shvata se kao mana koja je, opet, dostojna smeha duha palanke. Ovaj nagon za ismevanjem svega nerednog, svega što ispada iz uobičajenog, izvanredno je jak u palanačkom duhu, i ide sve do nepriznavanja (porugom) i fizičkih zastranjenosti pojedinaca. Podsmeh fizičkoj mani ma koje vrste uvek spremno čeka u palanci, ali i uopšte podsmeh ma kakvoj odlici po kojoj se pojedinac razlikuje od drugih. *Nijedna odlika* se ne priznaje, ma kako da je izražena: nekim događajem, kroz koji je prošao nesrećni pojedinac, nekom njegovom naročitom sklonošću; jezičko-kumotvoračka mašta palanke tu je nedostižna, a jezički rad čoveka sveta, velikog grada, velikog prometa, izgleda, upoređen sa ovim jezičkim naporom palanačkog duha, upravo ništavan. Ljudima se nadevaju imena upravo po toj njihovoj odlici, čime se ta odlika *ističe*, ali ne zato da bi bila poštovana i uvažena, već zato da bi bila ismejana, i na

neki način uvek na oku palanačkog duha, koji sve pamti, ništa ne propušta, ništa ne ostavlja nezabeleženo. Najčešće, ukoliko je reč o *sklonostima* koje su se izrazile, redovito groteskno, u nekoj situaciji, koja se pamti i sa naročitom strašću prepričava, *nadimak* je po toj sklonosti. Na taj način, palanka se, ovim nadevanjem, pretvara u jedno veliko pozorište, veoma slično srednjovekovnim katoličkim prikazanjima, misterijama, u kojima se konkretizuju apstraktne osobine (Ljubav, Smrt, Oholost); samo, ovde jedan živ čovek, sa svojom individualnošću, postaje nosilac takve osobine, što znači da on biva *ugrađivan*, po dobrome redu ovog strašnog neimarstva, u tu osobinu, s tim što mu je namenjena uloga da je nosi, i svojom pojavom u svakome trenutku *tumači* i predstavlja. Potreba za pozorištem kao za rasonodom u ovome se nesumnjivo ogleda, s tim što je to pozorište postavljeno u sam život, što nije ni na koji način odvojeno od njega, čak ni pozivom glumca: svako je glumac ovoga alegorijskog pozorišta, svako je jedna živa alegorija, i tu sudbinu ne može da izbegne niko. Ali osim ove potrebe za živim pozorištem ili, tačnije, i sudbinski tragičnije, ove potrebe da se život, bez igre, i protivan njoj samim duhom palanke kao skroz dogmatičkim duhom, prikaže kao pozorište i da se, tako, u ovo mrtvilo duha palanke unese makar simulacija života ako ne već i sam život; osim te potrebe moćna je, pa i pretežnija od nje, potreba za apsolutnim uvidom u sve i za neprestanim afirmisanjem osnovnoga duha palanke, njegove „filosofije“ i njegovoga „morala“. Pojedinaac se podređuje u ovome svirepom pozorištu kojim vlada neobuzdani smeh većine, od talasa do talasa poruge, duhu palanke ne samo *u načelu*, i ne samo u „velikim“ trenucima koji bi mogli biti egzistencijalno iskušenje za sami taj duh, on mu se podređuje u životnoj praksi, i to svakodnevnoj. Time što je nosilac jedne osobine ili mane, u koju je pretočeno njegovo ime koje je dobio po rođenju (veoma malo ljudi zovu se u palanci svojim pravim imenom), on je u praksi trajno podređen palanci: svakim dozivanjem, koje mu se, po

ovome nadimku, upućuje, duh palanke pobedonosno likuje: on je neprestano zaposlen.

Palanka je, u tome smislu, bezmerno vredna; ona imenuje neprestano, a duh palanke javlja se, tako, kao jedan duh *kumovanja* koji se nikada ne umara, i koji one koje je krstio ne prestaje neprestano da doziva, kao da ne želi da se oni makar i jednog jedinog trenutka *vrate* u pređašnje svoje stanje iz te uloge, iz tog pozorišta u koje ga je on ugradio. Na ovaj način, održava se neprestano ne samo vlasnost duha palanke već se održava i njen konkretni sistem vrednosti: pojedinci su slova u azbuci tog sistema, simboli u simboličkoj tablici vrednosti. Pomoću njih, i njihovim međusobnim ukrštanjima, u prepletima koji naizgled pružaju utisak beskrajnosti, ovaj simbolički sistem vrednosti traje i neprestano se obnavlja, ali i „čita“ u životu. To nije neki sistem koji bi, životno stvaran, pristajao da se zadrži u gornjim sferama duha; to je sistem koji, u totalitarističkom duhu palanke, okrenutom svojoj svudprisutnosti, ne pristaje na osamljivanje u „gornje sfere“ duha. Razliku između tih gornjih sfera, kao sfera pune duhovne aktivnosti, i sfera svakodnevnoga života, kao „donjih“ sfera, duh palanke ne priznaje i njoj se suprotstavlja sa snagom koja ide do čiste svireposti. Ne samo što bi priznavanjem ovih „gornjih“ sfera, u koje se penje duh oslobađajući se prividnosti Dana, bio stvoren jaz u idealnom jedinstvu kome teži palanka, jaz koji bi omogućio razlikovanje i koliko već sutra razlike nesvodljive na obrazac jedinstva, već, ništa manje, priznavanje ovih sfera, baš i kada bi se u njima odvajalo sve po volji ovoga duha palanke, u okviru njegovog stila, njegovih shvatanja i zapovesti, stvorio bi se *jaz između svesti i vrednosti* i svakodnevne prakse u kojoj se te vrednosti potvrđuju. Nema simbola koji može da zameni ovoga *čoveka pretvorenog u simbol*, po toj *efikasnosti* koju hoće duh palanke, i nema pozorišta koje bi moglo da zameni ovo živo pozorište čije predstave se ne završavaju nikada, tog pozorišta bez zidova

i bez zavesa, pozorišta čija pozornica se nalazi svuda, a čija snaga, čija sposobnost življenja zasniva se s jedne strane na vernosti duhu palanke, a s druge strane na nagonskoj potrebi za najviše mogućim saživljavanjem sa tim duhom: ovo palanačko-pozorišno tvoraštvo koje razara i imena, i pojedinačnost, i zidove u koje bi se ta pojedinačnost pokušala da skloni bežeći u tajnu, jeste svojevrsna *utakmica* za prvenstvo u bliskosti duhu palanke. Pojedinačnik, izvrgnut na milost i nemilost ovom duhu uopštavanja i podsmeha svemu što je izrazito pojedinačno, sa beskrajnom mržnjom na svaku različitost, pa makar ona bila i čista „greška“ – ovde se, u težnji ka jedno-obraznosti, greška ne priznaje, *između greške i greha nema razlike* – taj pojedinac teži da se poistoveti sa samim duhom palanke, da bude čisto njegovo oličenje upravo progonstvom svega pojedinačno-izuzetnog, ne bi li time postao subjekt duha palanke i spasao se tako od sudbine njenog objekta.

Otud je ovde, u sferi duha palanke, svaki objekt takođe i subjekt, i svi su na istom poslu bez razlika, pa tako i može, možda, da se objasni zašto se *i ovaj ismejani smeje istim smehom kojim se njemu smeju*: njegov smeh je u slavu duha palanke, u težnji za izbegavanjem apsolutne sudbine objekta, sudbine koju on, inače, može da želi. On zna, podsvesnom mudrošću u koju ga posvećuje duh palanke: da će, ako prestane da se smeje, pasti u sudbinu čistog objekta (tuđeg smeha); njegovo potajno znanje je da se samo *objekti ne smeju, odnosno da smeh počinje tamo gde prestaje objekt*. Smeh njegov je u funkciji subjekta, ali subjekta koji je strogo određen merilima duha palanke, njenom važećom tablicom vrednosti pa zato i nije subjekt. Zbog toga taj smeh nikad ne može da postane uistinu slobodan; njega prožima ova svest o *zabranjenom prostoru apsolutnog oslobođenja* od merila duha palanke. On zato nije čisti smeh, koji bi postao samom sebi svrha, već uvek jedan prevashodno *satiričan smeh*, onaj koji ne vodi iracionalnosti

jer ne vodi potpunom oslobođenju od motiva i od vrhovnog „plana“ sveltadajućeg duha palanke, posvećenog tom motivu. On je uvek određen motivom i *racionalizovanom* svešču o njemu, i tim je sarkastičniji što je svest o ovom ropstvu datom motivu veća, što je dublja svest o zabranjenoj (iracionalnoj) slobodi koja je sloboda jedino ako je i sloboda od normativnog duha palanke. Sarkastičnost (puna zlobe, pakosti i zloradosti) svojevrсна je „osveta“ određenom motivu ne samo zbog njegovog sadržaja (ili neke odlike tog sadržaja) koji treba da se ismeva jer je *neredovan*, *izvan stila*, već i prosto zbog toga što je on – motiv, ono što ograničava, što vraća subjekt smeha u svest o zabranjenom, čvrsto zatvorenom. Ta sarkastičnost, na osnovu koje bi se moglo reći da postoje čak i određena *pravila* smeha duha palanke, utoliko je veća, dakle, što je veća svest o zatvorenosti ovog pozorišta, o prividnosti njegovog smeha i o prividnosti njegove slobode, pa i o prividnosti subjekta koji se smeje i koji je, *istovremeno*, najčešće i *jedini povod smeha*. Izraziti subjekt (i, uopšte, subjektivnost) osnovna je tema palanačkog smeha. Subjekt koji priznaje duh palanke je samo *prividni* subjekt ovakvog smejanja, subjekt sa dubokom svešču o svojoj prividnosti, sa svešču koja vodi očajanju i, utoliko više, potreba da se to očajanje prevlada time što će njegovi motivi da budu proglašeni ne kao stvar neke nad-volje (one duha palanke) nego sopstvenog izbora. Ovaj subjekt-objekt, ili objekt-subjekt, on koji je istovremeno i gledalac i glumac u ovom pozorištu koje ne priznaje razliku između gledaoca i glumca, u kome svako gleda jer svako glumi, i svako glumi jer (svako) gleda, rasset između svoje volje i veoma jake svesti o svojoj *izabranosti*, prinuđen je da se spasava lukavstvom tobožnjeg izbora: lukavstvom izbora onoga što je već izabrano. On se u stvari *usaglašava*, on *pristaje*, on se *slaže*, ne bi li se nekako usložio u duh palanke. Njegov smeh ne može da bude čist. To je smeh odricanja subjekta od subjekta. Pozorište palanke ne prestaje da se smeje, ali njegov smeh je ovaj prividan smeh,

ovo neprestano posvećivanje u zabranu apsolutnog smeha kao apsolutne slobode, posvećivanje u normativnost duha palanke, čista služba toj normativnosti.

ODSUSTVO TRAGEDIJE: SENTIMENTALIZAM I SARKAZAM

Mali raspon, koji ide sve do samoga *privida raspona*, jeste kob duha palanke. Filosofija palanke jeste filosofija ovog malog raspona, koji se ogleda svuda: u prostoru dozvoljenom za igru, za delatnost uopšte, ali i između stila i ove „greške“, ovoga ogrešenja o stil i njegova pravila. Svevlasni stil je stil ovog malog raspona, ovog života zamenjenog za trajanje: iskušenja su smanjena na minimum, onoliko koliko je potrebno da se ovaj stil bar prividno (ako ne i stvarno) održava u životu. Filosofija palanke je stil koji je, svevažnošću svojom, doveden do samog ruba ništavila: pozorište, koje bi se moglo nazvati *pozorištem norme*, nema na raspolaganju velika ogrešenja, velika odstupanja, koja bi ga odvela velikim iskušenjima i, kroz njih, velikim *kušanjima života*. Gde nema otpadnika od stila, nema ni života tog stila, već samo njegovog trajanja.

Duh palanke onemogućava tragediju jer onemogućava punu egzistenciju, i time omogućava sentimentalizam. Pored podsmeha na račun otpadnika od norme, sentimentalizam je druga velika neizbežnost duha palanke. Sarkastičan, ovaj duh neizbežno mora da bude i sentimentalistički, i to po istoj nužnosti po kojoj je sarkastičan: odsustvom stvarne egzistencije koja mu je uskraćena tiranstvom postavljenih vrednosti (postavljenog stila), lišen čistog humora i tako upućen satiričko-sarkastičnom smehu u kome se očajanje meša sa mržnjom, njemu se na nužan i ovome izvanredno saobrazan način uskraćuje i stvarna osećajnost, a daje prinuda da u sentimentalizmu traži

zamenu za nju. Kao da, u ovome pravcu, može da se govori o sarkastičnom sentimentalcu i sentimentalističkom sarkastičaru; duh palanke, protivan duhu tragedije samim tim jer je protivan stvarnom otpadništvu, stvarno-delatnom *odrodu*, bez koga nema tragedije (svaka tragedija leži na jednom ovakvom otpadniku od zakona, na jednoj ovakvoj pukotini u zakonu), spaja sarkazam mržnje sa sentimentalizmom upravo *odsustvom* subjekta koji do sebe dolazi *tragedijom*, koji svoju egzistenciju uistinu može da zasnuje samo njome, kao tragičnu egzistenciju. Odsustvo tragedije je odsustvo subjekta: i sarkazam duha palanke i njegov sentimentalizam su „govor“ ovog odsustva, očajnički pokušaj da se ono pretvori u nekakvo „prisustvo“ (da se od lažnog, prividnog subjekta pretvori u stvarni subjekt), i govor neprestanog osvedočavanja u nemogućnost toga. Stilski uopšten, ovaj subjekt je *prividan* subjekt, a njegova osnovna patnja je od osećaja ove prividnosti, od osećaja koji je osećaj *praznine*, na samom rubu ništavila koje tu napreduje, u sferi koja ne poznaje doživljaj. Sentimentalizam, kao simulacija doživljavanja, javlja se ovde u ovoj odsutnosti subjekta koji, kad jeste, nikada nije sentimentalistički jer je osećajan. Potreba za što bržim i što lakšim prodiranjem do doživljaja učvršćuje nužnost sentimentalizma, koji je po prirodi melodramski-patetičan, teatralan, a zasnovan uvek na čitavoj mitologiji osećajnog sveta (osetljivosti) i samoga doživljaja. Uznošenje *doživljaja* ide do obogovljenja. Život je doživljavanje, umetnost je doživljavanje, stvari vrede onoliko koliko su sposobne da nas uzbude. Potrebno je, pre svega, biti uzbuđen, ali na jedan ubedljivo-pokazan način: tako da bi subjekt uzbuđenja mogao da *zna* da je zaista uzbuđen, da na neki način prisustvuje svom uzbuđenju, da samog sebe vidi kao na nekoj velikoj sceni uzbuđenja; ne-osećajnost, od koje dolazi utisak ne-života ili (tačnije i adekvatnije duhu palanke) utisak da se *život ne događa*, daje jedan poseban ukus za teatralnost, za ovo izlaženje iz sebe u pravcu teatralnosti, kada će subjekt, u svom uzbuđenju, samom

sebi (na ovoj pozornici) da se *prikazuje* kao uzbuđen, da bi mogao sebe da vidi, da se ubedi da se sve to zaista dešava sa njim.

On je beskrajno nepoverljiv prema darovima života koji ga obmanjuje obećanjima koja ne ispunjava; ali on je nepoverljiv i prema samom sebi, kao oruđu tog života. Njemu treba velika reč i veliki pokret, treba mu život kao u operi, da bi mogao da se osvedoči da se zaista našao u životu. U maksimalno mogućoj van-subjektivnosti svog stilizovano-uopštenog života, on je izvan dolične doživljajne sposobnosti, ali on je na zahtev te sposobnosti *osuđen samim imperativom egzistencije* koji tu, svejedno, još uvek traje. Odbijajući tragediju on ipak ne može da je odbije onako kako ne može da odbije osećajnost, koja je bitno-tragična, jer je bitno ne-razumna i jer je uvek izraz čistog dejstva *sukoba* između mogućeg i nemogućeg, sukoba tim divljijeg što je jače nemirenje sa idejom o mogućem. Osećajnost, koja progovara svom snagom upravo u času pune svesti o nemogućem, i u nemirenju sa tom svešću, u potpunoj neusaglašenosti sa njom (najdublja osećajnost je u najdubljem raskoraku sa svešću: njena dubina srazmerna je veličini ovoga raskoraka; nema velike osećajnosti u velikoj usaglašenosti sa svešću), on hoće, protivrečno samoj njenoj *prirodi*, da pomiri sa svojom naivno-realističkom trezvenošću kao „filosofskim“ stavom mirenja. (Uostalom, i sâm pojam „filosofskog stava“ za njega je istovetan pojmu smirivanja razumevanjem: filosof, u njegovoj mašti, prihvatljiv je *isključivo* kao kontemplativnošću od nemira spasen bog u čovečanskom obliku.) On bi da *razumno oseća*, jer: 1) hoće razum jer neće tragičnost, i 2) mora da oseća po moranju same bitno-tragične (bitno osećajne) egzistencije. On bi hteo (i u tome je jedan od najbesmislenijih, ali tim upornijih, njegovih pokušaja) da prevaziđe rascep antičke, grčke tragedije, rascep koji tu tragediju deli na junake, učesnike života, i *horsku svest* koja tumačeći njihovu sudbinu ostaje izvan tragedije; on bi da postigne ono što tragedija nije mogla: da pomiri i hor i junake, doživljaj i pribranost duha

njegovog tumačenja. On bi hteo nekog apсурdnog *horskog junaka*. Čitav svet palanke ili, tačnije, *duh* koji pokušava da se otelotvori tim svetom, da se tako proizvede „stvarnim“ duhom, da se dakle „po-stvarenjem“ spase od večite problematičnosti duha s kojom se „trezvenost“ palanačko-čiftinske filosofije ne može da pomiri; čitav taj duh upravo je u ovom pokušaju „ispravke“ tragedije u pravcu neke tragedije koja bi i bila i ne bi bila tragična, u pravcu neke ne-tragične tragedije. Ukoliko je veći njegov zazor od osećajnosti (zazor kojim zazire njegov trezvenjački duh), utoliko je veći zazor od doživljaja, i utoliko za ovaj duh *događaj* uzima sve više mesto doživljaja, tim pre što on želi sebe *da vidi* (kako oseća). Ovo pretvaranje doživljaja u *događaj*, svega duboko-unutrašnje-egzistencijalnog u slikovno-predstavljaju stranu stvari jeste jemstvo teatralnosti, bitno sentimentalističke, ali je, u suštini, jedinstven način *objektivacije doživljaja*, njegovoga postvarivanja koje nije, u osnovi, drugo nego njegovo uništavanje. Preobražavanje *doživljaja u događaj jeste preobražavanje* iracionalnosti u *racionalne forme*. To je jedinstveni, nedvosmisleni način racionalizovanja, ali način na koji pre svega treba da se *prevari* tragičnost egzistencije i, ukoliko je egzistencija zaista tragična (jer nad-razumska pa i protiv-razumska) u svojoj totalnosti, da se takođe *prevari* i sama egzistencija. Ovo alhemičarstvo kojim se doživljaj pretvara u *događaj* takođe je način da se prilika za sukob sa samim sobom (duha u duhu), koja je uvek zajamčena samom osećajnošću (kao sukobom sa razumnim), pretvori u priliku za sukob *sa drugim* ili, određenije, da se metafizički nemir, koji bi odveo svesti o apsolutnoj nemogućnosti, *lokalizuje* „istorijski“, njegovim pretvaranjem u pseudo-istorijski nemir. (Pseudo-istorijski, zbog toga što istorijski nemir lišen opšteg egzistencijalnog nemira jeste moguć samo kao takav: on je privid istorije, i istorijske svesti, a ne sama istorija i ne sama ta svest.) Možda i silna radoznalost za tuđi život, ona koja bi, vernije iskustvenoj viziji duha palanke, mogla da se nazove *preko-plotovskim*

pogledom (pogledom koji uvek ide *preko tuđeg* plota), dolazi delimično i od ove potrebe za izbegavanjem sukoba sa samim sobom. Nagon koji se tu javlja jeste nagon za priču „koja se još nije čula“, za tajnu koja je osvetljena i objavljena; ako se tu zadovoljava opšte načelo duha palanke (ali, ovde, zaista i samoga *sveta* palanke), koje je načelo *javnosti*, načelo dnevne svetlosti koja reflektorski nepodmitljivo pada na svaku tajnu, uništavajući je, ovo zadovoljavanje načela javnosti nije, nikako, u sukobu sa potrebom da se iz mogućeg ličnog sukoba sa samim sobom izađe u „istoriju“ kao sukob sa drugim: *načelo javnosti u neposrednoj je vezi sa ovim odbijanjem tragedije i njenog osnovnog nemira* kao metafizičkog. Upravo zadovoljenjem ovoga načela „vara se“ *metafizička savest*, izbegava se izazov nemira koji postavlja pitanje o suštastvenoj svrsi i suštastvenom smislu svega. Priča radi priče, bez dubljeg smisla, prihvata se upravo u toj potrebi da se iscrpi potreba za doživljajem, ali da se i sâm doživljaj svođenjem na događaj (u kome učestvuju drugi), učini što manje opasnim. Kao horista iz antičke tragedije, on daje tragediju i egzistenciju za tumačenje, ali koje se ovde, izvan tragedije, *pretvara u brbljanje*; on veruje, svojim anti-tragičkim nagonom, da je tragedija za lude, za one koji se daju prevariti. On „čvrsto“ stoji na svome tlu, i ne dá se prevariti. Utoliko više on veruje, međutim, da je vrhovno načelo svuda: u odnosima čoveka i čoveka, ali i u odnosima čoveka i same egzistencije (samog njenog bića), *načelo prevare*. Uvek je reč samo o tome ko će koga prevariti, pa i u ovome potonjem odnosu, u odnosu čoveka prema samoj egzistenciji. Mi smo u nekakvoj situaciji nadmudrivanja i naganjanja sa egzistencijom, a ne samo jedan sa drugim; egzistencija pokušava, na sve načine, a pre svega svojom tragedijom, da nas prevari. Ona nam neprestano stavlja zamke, u svemu: u ljubavi, u željama, u snovima. Naše je da (kad su tu već, kao „dati“: ljubav, želje, snovi) prihvatimo ova iskušenja, ali s krajnjom mudrošću. Ako je egzistencijalno, dakle, tako da se mora biti

u ovom svetu takvom kakav jeste, i u ovom duhu takvom kakav jeste, beskrajno sklonom iluziji, uvek sposobnom da se olako zanese, „zaboravi“ i tako sebe odvede stradanju pa i samoj katastrofi, postoji i *mudrost* kojom se na ta iskušenja može u određenom času odgovoriti. U van-subjektivnosti, subjekt je ovde u osećanju van-nužnosti. Ma koliko njegovo osećanje završenosti, pa tako i strogog determinizma sveta bilo jako, pa time i njegovo verovanje u nužnost reda i poretka ne samo u svetu već i u svakom, čak i najbeznačajnijem, njegovom ispoljavanju, sama njegova van-subjektivnost (koju, sa svoje strane, pre svega određuje upravo ovaj strogi determinizam) upućuje ga na osećanje ne-nužnosti njegovog stava. *Nužnost*, dakle, koju mu šalje njegov strogo determinisan svet, *kao da se razbija* upravo u onome što je čini, u toj apsolutnoj determinisanosti, jer ta determinisanost, koja je gotovo apriorna forma svakog stava palanačke svesti kao svesti zatvorenog sveta, i „čini“ (ili jemči) njegovu van-subjektivnost, tu prvenstveno ne-tvoračku i ne-tragičnu van-subjektivnost. Ja jesam samo na jedan određeni način jednog strogo određenog sveta, pa dakle *ja nisam*, odnosno svaki moj način *nije moj*, pa samim tim *za mene* nije ni nužan. U ovom stavu o nužnosti determinizam duha palanke bitno protivreči samom sebi; načelo proizvoljnosti, kao izraz ove ne-nužnosti (kao protivrečnog izraza i protivrečne projekcije apsolutnog determinizma), uspostavlja se neizbežno, a samim tim i načelo zamenljivosti: ako ne može da bude stvarne promene (svet je gotov, završen, jednom zauvek predodređen voljom koja je poricanje naše volje), onda je moguća svaka promena, odnosno moguća je zamenljivost svakoga stava samim tim što je taj stav skroz prividan jer je nebitan. Svet je svet privida, i on je to utoliko više ukoliko je više jedan strogo-zatvoreni svet u kome strah od tragedije vodi zatvaranju ali i verovanju *u prevaru* kao osnovno načelo. Privid je, sam po sebi, prevara jer nije stvarnost. On je zamenljiv. Život je, zbog toga, i jedan film prividnih stavova i prividnih

osećanja prividnog subjekta. Prividan po vantragičnom subjektu, on je nužno *veštački*, i utoliko više veštački ukoliko je manje tragičan. On je jedan glumački život, s maskama ali iza kojih nema pravog lica. Tragedija do koje tu, u odbijanju tragedije, dolazi duh palanke, jeste *tragedija van-tragičnosti* ili tragedija nestvarnosti, tragedija praznine do koje se stiže u ime „trezvenosti“ koja hoće da zna šta je stvarno a šta iluzorno i koja, odbijajući iluziju i sa njome tragediju, a u ime stvarnosti, pronalazi ovu proizvoljnost veštačkog života kao samog prividnog (jer ne-tragičnog) života. Život se, u ime *stvarnog* (oslobođenog od zablude i iluzija), *apstrahuje* time što ovako postaje jedan „život“ maski bez lica, život koji se pokušava ne samo da *iz-glumi* već, na neki način, da se *do-glumi*, da se glumom, izabranim stavom, prevari u samom svom biću i da se natera da bude onakav kakvim se hoće da on bude.

Majstor ove protivtragičnosti, duh palanke je majstor ove prividnosti života. Prevara koju on namenjuje životu vraća se njemu samom: prevareni život je *njegov* život, on sam, a prevara je jemstvo osećanja ugroženosti i opljačkanosti koje je osnovno osećanje duha palanke. Time se krug motiva žrtve zatvara, motiva čiji je prvi tvorac istorija koja je *žrtvovala* svet palanke svom daljem razvoju, i time nagonско-odbrambena sklonost ovog duha da oseća sebe kao tuđu žrtvu dobija novi podsticaj, ovog puta mržnjom. Mržnja, koja ga ovde sačekuje, uistinu je neizbežna: *van-doživljajno-događajan* i događajno-van-subjektivan jer van-subjektivno ne-tvorački, *uravnotežen* po merama ravnoteže datoga stila koji ga spasava time što ga poništava, obećavajući mu „sigurnost“ mrtvacu, on je ovde između naloga za netragičnošću („trezvenošću“) i otkrića sopstvene prevarenosti, odnosno prividnosti ne-stvarnog, veštačkog jer ne-subjektivnog (ne-nužnog) života. Prividnost, međutim, ne može da mu se javi u „čistom“ stanju, onako kako on ne može da dođe u sukob sa samim sobom: odbijanje ovog sukoba, koji je na svoj način njegovo prizivanje jer je prizivanje